

Західний науковий центр
НАН України та МОН
України

Western Scientific Center of the
National Academy of Sciences of
Ukraine and the Ministry of Education
and Science of Ukraine

ISSN 2409-1375

Громадська організація
«Львівський аналітичний дім»

Public organization
«Lviv Analytical House»

**Психологічні виміри
культури, економіки, управління:
науковий журнал**

**Psychological Dimensions
of Culture, Economics, Management:
Science Journal**

ВИПУСК 25

*Матеріали Всеукраїнського
наукового круглого столу:
«Терапевтичний ресурс культури та мистецтва»*

Львів 11 лютого 2023 р.

Львів – 2023

Психологічні виміри культури, економіки, управління : Науковий журнал / [відповідальний редактор к. пс. н. Олег Лозинський]. Україна, Львів. Випуск 25, 2023. 170 с.

Psychological Dimensions of Culture, Economics, Management: Science Journal / [responsible editor PhD Oleg Lozynskyi]. Ukraine, Lviv. Number 25, 2023. 170 p.

Друкуються матеріали учасників Всеукраїнського наукового круглого столу на тему: «Терапевтичний ресурс культури та мистецтва», який відбувся у Львові 11 лютого 2023 року з нагоди Міжнародного дня жінок та дівчат в науці.

Організатори круглого столу :

- Західний науковий центр НАН України та МОН України;
- Кафедра соціальної роботи, управління та суспільних наук Львівського державного університету безпеки життєдіяльності;
- Громадська організація «Львівський аналітичний дім».

Матеріали друкуються у редакції авторів. За дотримання авторських прав, достовірність інформації, коректність висновків відповідальність несуть автори.

Права авторів захищені. При використанні читачами надрукованих у цьому журналі матеріалів слід обов'язково посилатись на автора та вихідні дані цього номеру наукового журналу.

Науковий журнал «Психологічні виміри культури, економіки, управління» зареєстрований:

- Міністерством Юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія KB №22073-11973 ПР від 31.03.2016 р.);
- Міжнародним центром ISSN (Франція, ISSN 2409-1375 від 29.10.2014р.).

Науковий журнал діє у відповідності до законів України: «Про друковані засоби масової інформації в Україні» №2782-ХІІ від 16.11.1992 р.; «Про наукову і науково-технічну діяльність» №1977-ХІІ від 13.12.1991 р.

© ГО «Львівський аналітичний дім», 2023

© Західний науковий центр НАН України та МОН України, 2023

© Кафедра соціальної роботи, управління та суспільних наук ЛДУБЖД, 2023

Лозинський Олег. Тонізуюча взаємодія особистості з мистецькими творами

Канд. психол. наук, ст. вик. кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, керівник ГО «Львівський аналітичний дім»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3435-5753>
E-mail: lviv-forum@ukr.net

© Олег Лозинський, 27 лютого 2023.

Проаналізовано значення мистецтва у психо-соціальній реальності. Представлено аналіз впливу мистецьких творів на особистість. Висвітлено результати анкетувань щодо кіномистецьких уподобань студентської молоді, проведених у 2018 і у 2022 рр.

Ключові слова: «буденна», «екстремальна», «незвичайна» (мистецька) реальність; кіномистецтво, кіножанри; кінематографічні уподобання.

Актуальність проблеми. Соціальні компоненти природи людини відіграють відчутні впливи на психологічний стан особистості. Недарма в сучасних умовах «інформаційні спецоперації» є одним з дієвих засобів ведення гібридних війн, що можуть суттєво повпливати на моральний дух громадян, військовослужбовців, політичного керівництва країни. Тому важливо більш уважно аналізувати, зокрема впливи на людей таких комплексних засобів, яким є мистецтво у різноманітних його галузях, стилях та жанрах.

Метою статті є проаналізувати зв'язок мистецтва з психологічним тонусом особистості та окремих груп громадян. При цьому ми маємо намір звернути увагу на такі завдання: 1) ідентифікувати місце мистецтв у структурі людської життєдіяльності; 2) проаналізувати особливості взаємодії людини з творами мистецтва; 3) на основі

зібраного лонгітюдного емпіричного матеріалу проаналізувати пріоритетність різноманітних жанрів кіномистецтва серед студентської молоді з метою виявлення емоційно-психологічних тенденцій, що зазнає молодь в умовах військового стану в Україні.

Ступінь розробленості проблеми. Вивчення впливу мистецтва на особистість має тривалу історію, оскільки різноманітні види та жанри мистецтва не одне тисячоліття супроводжують розвиток людства, складають серцевину національних культур, а артефакти культури і мистецтва визнано духовною спадщиною, що оберігається міжнародним правом. Знищення мистецьких творів кваліфікується як важкий військовий та цивільний злочин. Перелік мислителів, що досліджували непересічне значення впливу мистецтва на людину та суспільство започаткував Арістотель у творі «Поетика», його ідеї активно розвивали численні мислителі, культурологи, психологи, політологи, історики у наступні сторіччя [1; 2]. Водночас важливо і надалі продовжувати вивчати специфіку взаємодії людини з творами мистецтва, зокрема залучаючи емпіричні методи дослідження.

1. Людина у силу різноманітних життєвих обставин проживає «буденну», «екстремальну» чи «незвичайну» реальність.

Перебуваючи у «*буденній*» реальності, людина психологічно переживає монотонію, рутинність дій, надмірну розтягнутість подій та віддаленість (або й недосяжність) результату, відсутність особистого смислу у виконуваних діях, духовну втому, може втрачати жвавість сприйняття до-вкілля та лабільність мислення. Щоденний ритм зусиль в

домі чи на роботі з часом психологічно пригнічує людину, не дає їй відчуття задоволення та сенсу власного життя.

«**Екстремальна**» *реальність* накладає на людину надмірні фізичні навантаження, часові обмеження, фінансово-матеріальні втрати, підвищений ризик допущення невдач чи фатальних помилок, травматизм, спричиняє фізичне та психічне виснаження. Це життєдіяльність людини в екстремальних ситуаціях війни, пожеж, землетрусів та стихійних катастроф чи в екстремальних фінансових умовах із значними збитками. Боротьба за виживання – щоб не загинути, не зазнати каліцтва, вижити в умовах обстрілів, холоду, без даху над головою, без харчів чи води, щоб порятуватись у ситуаціях банкрутства - це стресовий стан, який руйнує людину на рівні фізіології та психіатрії.

Мистецтво є альтернативою до «буденної» та «екстремальної» реальності, оскільки формує символічний простір «*незвичайної*» *реальності*, в якому особистість може відновитись для подальшого життя. Мистецтво можемо назвати або *квазі-реальністю*, або *гіпер-реальністю*. Й. Гейзінга цю «незвичайну» реальність назвав «грою» [3], однак слово гра не завжди і не цілком адекватно передає сутність «незвичайної» реальності (оскільки, зокрема, до неї належать різноманітні суспільні явища та форми діяльності як от *політика, релігія, війна, спорт, громадська діяльність, волонтерство, благодичність, різноманітні мистецтва, освіта, наука, високотехнологічні виробництва, сфера рекреації* та ін.).

Мистецька «гіпер-реальність» це – найдинамічніша, найконцентрованіша, найосмисленіша форма людського життя, в яку люди вкладали і вкладають найкращі і найпередовіші технологічні, інтелектуальні розробки та ноу-хау. Твори філософії, архітектури, скульптури, живопису,

літератури, ужиткового, просторово-містобудівного, сценічно-драматичного, музичного мистецтва різних історичних епох формують *«рукотворне середовище»*, вкрай необхідне для подальшого вдосконалення людини, здатне давати їй наснагу у досягненні «вищих» мотивацій (пізнання, самореалізації, морального обов'язку).

Одною з важливих особливостей «мистецтва» є специфічний «просвітлений» стан свідомості, який виникає завдяки залученню людини до процесу творення або співтворення у якості ініціатора, співучасника, глядача, слухача, читача, користувача.

2. Зосередимо увагу на особливостях взаємодії людини з творами мистецтва, таких як:

- *зволікання* – мистецький твір тримає увагу глядача прихованням певної інформації, відтермінуванням розв'язки (сценарні прийоми «перешкода», «таємниця» - ефект незавершеної дії);
- *анагноризм* (виявлення, упізнання) – відбувається зустріч із «невідомим», «непередбачуваним», «несподіваним», заволодіння «забороненим», це мистецький прийом «новини» (у кожній сцені/акті є мікро-новина; фінальна ж новина «розставляє усі крапки на і»);
- *емоційна напруга* - зустріч з небезпечними обставинами (сценарний прийом – «загроза»);
- *спів-переживання* різноманітних межових емоцій – лють, страх, сором, ненависть, розпач, горювання, подив, захоплення, сміх, грайливість, кокетливість і безліч інших емоційно-тілесно-фізіологічних проявів, без яких особистість переживає «емоційне голодування» (депривацію);

- *музичне* відображення емоцій та почуттів, завдяки високому рівню музичного мистецтва у театральних виставах та кінофільмах;
- *гіперболізація* – споглядання «гірших» та «кращих» людських характерів і стосунків (смішних – у комедіях; благородних, вишуканих, сміливих – у трагедіях), і водночас – діяльних персонажів (позитивних, негативних), що невідворотно рухаються до своєї мети;
- *ідентифікація* з протагоністами – емоційне захоплення позитивними персонажами, що співзвучні з *альтер-его* людини – матеріалізують уявлення про найкращі людські характери, уміння, вчинки і т.п.;
- *лаконічність* і динамізм подій – гіпер-концентрована мистецька реальність, яскравість, повнота життя, стрімкий рух до отримання розв'язки і результату тощо;
- *майстерність* задуму автора та утілення виконавців – режисера, письменника, композитора, оператора, художника, хореографа, актора та інших спеціалістів.

Сумарно «неймовірна» мистецька реальність, з одного боку, нібито відволікає на певний час людину від власних проблем, «м'яко» залучає її в цілісну, вражаючу, завершену міні-історію, допомагає вивільнити накопичені емоційні напруження. А, з другого боку – спонукає до духовної роботи, інтелектуальних інсайтів (візії життя та різноманітних його граней), що переживається як морально-естетичне задоволення. У цьому проявляється «тонізуючий» вплив мистецької реальності на душевний стан людини, що визволяє, підносить її дух над коловоротом буття, дарує свободу, натхнення, віру у власні сили [5].

3. Нами у 2018 р. та 2022 р. проведено анкетування студентської молоді (110 осіб, з них 70% дівчат, 30% хлопців)

щодо кінематографічних творів, які їм винятково сподобались [5]. Метою такого емпіричного дослідження було проаналізувати які мистецькі жанри привертають увагу молодих людей. У табл. 1 подано перелік обраних респондентами кінотворів, представлено характер їх впливу на глядача. На діаграмах 1 та 2 подається соціологічний аналіз емпіричного матеріалу щодо кінематографічних уподобань студентської молоді (перший зріз був проведений у 2018 р., другий зріз – сумарно 2018 і 2022 рр.).

Табл.1. Перелік обраних респондентами кінотворів

Жанри, фабула, засоби	Назви уподобаних фільмів
Розважальні жанри: «легкі», позитивні емоції, сміх, іронія	
Молодіжна комедія (5,5%) Фільм про молодь, її проблеми. Бійки, негативні звички. Романтизм, еротизм.	«Кохання та інші ліки» (США, 2010); "Фокус" (США, 2015), «Завжди кажи «Так»» (США, 2008), «Спіймати Кайдаша» (Україна, 2020).
Сімейний фільм (7,6%) Розраховані на різні вікові групи для перегляду всією сім'єю. Гіперболізація характерів. Колізії між родичами, друзями сім'ї.	«Пелікан» (Франція, Греція, 2011), «Сам у дома» (США, 1990), «Чарлі і шоколадна фабрика» (2005), «Дорога Елеонора» (США, 2016), «Бог не помер» (США, 2014); «Різдво з тобою» (США, 2022), «Сам удома 1» (США, 1990).
Жанр фільм катарсису : «сильні» переживання	
Драма (30%) Соціальний, історичний, побутовий сюжет з гострим конфліктом, який розвивається в постійній напрузі. Розкриття психології персонажів. Еволюція характерів, виявлення причин вчинків героїв.	«Поводир» (Україна, 2014), «Жива» (Україна, 2016), «Хатико: найвірніший друг» (США, Великобританія, 2008), «Людина дощу» (США, 1988), «Одержимість» (США, 2014), «Винні зірки» (США, 2014), «Мирний воїн» (Німеччина, США, 2006), «Щоденник пам'яті» (США, 2004), «Недоторканні» (Франція, 2011), «Поспішай кохати» (США, 2002), «Прихована краса» (США, 2016), «Титанік» (США, 1997),

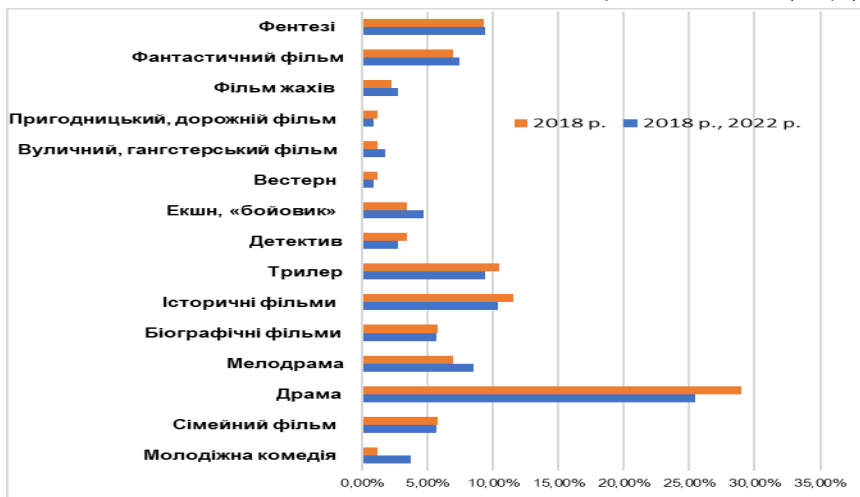
	<p>«Хороші діти не плачуть» (Нідерланди, 2012), «Гіркі жнива» (Канада, 2017), «Все ще Еліс» (США, 2014), «Втеча з Гулагу» (Німеччина, 2001), «Вище неба» (США, 2009), «Хлопчик в полосатій піжамі» (Великобританія, США, 2008), «Ідеальні незнайомці» (Італія, 2016), «Малена» (Італія, 2000), «Реквієм за мрією» (США, 2000), «Щось не так з Кевіном» (Великобританія, 2011);</p> <p>«Перл-Харбор» (США, 2001), «Снайпер. Білий ворон» (Україна, 2022), «Таємний щоденник Симона Петлюри» (Україна, 2018), «Винні зірки» (США, 2014), «Винні зірки» (США, 2014).</p>
<p>Мелодрама (9,8%) Розкриття духовного і чуттєвого світу героїв в особливо яскравих емоційних обставинах. Контрасти: добро і зло, любов і ненависть, гідність і підлість. Драматичний сюжет, що закінчується хеппі-ендом.</p>	<p>«Амелі» (Франція, Німеччина, 2001), «Три метри над рівнем неба» (Іспанія, 2010), «Надзвичайно красивий» (США, 2011), «Гордість і упередження» (США, Франція, 2005), «Клятва» (США, 2012), «Джейн Ейр» (Великобританія, США, 2011);</p> <p>«Рання пташка» (Туреччина, 2018), «Пурпурові серця» (США, 2022), «За п'ять кроків до кохання» (США, 2017).</p>
<p>Жанр пізнавальних фільмів : ознайомлення з новими знаннями</p>	
<p>Біографічні фільми (6,5%) Розповідає про долю знаменитої або відомої особистості. Драма, деякі поєднують у собі комедію, бойовик.</p>	<p>«Цілюща любов» (Італія, 2007), «Еверест» (США, Великобританія, 2015), «Діана: історія кохання» (Великобританія, Франція, Бельгія, Швеція, 2013), «Едді «Орел»» (Великобританія, 2016), «Страсті Христові» (США, 2004);</p> <p>«Гарний хлопчик» (США, 2018).</p>
<p>Історичні фільми (13%) Високо бюджетні, фільми з гарними костюмами та декораціями, зі значними</p>	<p>«Жанна Д'арк» (Франція, 1999), «Лі Джин» (Півд. Корея, 2004), «Спасити рядового Раена» (США, 1998), «Бен</p>

<p>масовками. Зображуються конкретні історичні епохи, події та особистості минулого з елементами пригодницького фільму та бойовика. Історико-біографічні – про реальних історичних діячів. Історико-пригодницькі – про вигаданих персонажів з акцентом на пригоди.</p>	<p>Гур» (США, 1959), «Ной» (США, 2014), «Коріолан» (Великобританія, 2011), «Червоний» (Україна, 2017), «Незламна або битва за Севастополь» (Україна, 2014), «Чудо на Гудзоні» (США, 2016), «З міркувань совісті» (Австрія, США, 2016)</p> <p>«З міркувань совісті» (США, Австралія, Велика Британія, 2016)</p>
<p>Інтелектуальні кіножанри: емоції страху, тривоги, інтриги</p>	
<p>Трилер (9,8%) Зображення негативних персонажів, які вчиняють злочини, насилля. Інтенсивні емоції глядачів. Нагнітання тривожного очікування (саспенс).</p>	<p>«Зелена миля» (США, 1999), «Запит в друзі» (Німеччина, 2016), «Престиж» (США, Великобританія, 2006), «Вихідний код» (США, Франція, 2011), «Спліт» (США, 2017), «Чорний лебідь» (США, 2010), «Область темряви» (США, 2011), «Фатальна пристрасть» (США, 2015), «Тривожний виклик» (США, 2013);</p> <p>«Там, де раки співають» (США, 2020).</p>
<p>Детектив (3,3%) Кримінальний пригодницький фільм, в яких розкривається певна таємниця, пов'язана зі злочином. Експлуатують бажання глядача зазирнути в злочинний світ. Інтелектуальна гра у розслідуванні заплутаної кримінальної справи (злочину), обставини якої невідомі і мають бути виявлені.</p>	<p>«Суддя» (США, 2014), «Острів проклятих» (США, 2010), «Ангели і демони» (США, 2009).</p>
<p>Жанр фільмів-дії : емоції захоплення, збудження</p>	
<p>Екшн, «бойовик» (5,5%) Нестримні дії: бійки, автомобільні переслідування, вибухи, стрілянина. Показує самостійні намагання героя відновити справедливість, що нерідко переростає у маленьку війну. Величезні бюджетні витрати на спецефекти та автомобільні переслідування. Демонстрація вправності героя в бойових мистецтвах. Жіночі персонажі – приз для</p>	<p>«Ультраамериканці» (США, Швейцарія, 2015), «Джон Уік» (США, 2014), «Темний лицар» (США, Великобританія, 2008);</p> <p>«Захар Беркут» (Україна, США, 2019), «Джон Уік» (США, 2014)</p>

переможця. Фінал – головний герой вбиває антигероя.	
Вестерн (1,1%) Історія про життя напівкочового мандрівника, ковбоя, самотнього рейнджера в конфлікті з корінними жителями, розбійницькими бандами на «дикому заході» США, Канади. Поеднує комедію, детектив, трилер.	«Мільйон способів втратити голову» (США, 2014).
Вуличний, гангстерський фільм (2,2%) Розбірки між бандами гангстерів, і гангстерів з поліцією. Зображення дегуманізму суспільства, негативних наслідків урбанізації. Вулиця зображується як руйнівне середовище у житті звичайного обивателя. Герої покидають безпечне місце (дім) і потрапляють у небезпечні пригоди (вулиці), а у фіналі повертаються до звичного життя.	«Кримінальне читиво» (США, 1994); «Круелла» (США, 2021).
Пригодницький, дорожній фільм (1,1%) Сюжет зосереджений навколо дорожньої подорожі. Історія мандрівки, в ході якої герой змінюється, зростає, вдосконалюється. Акцент на винахідливості героя, виплутуватися зі складних ситуацій. Відсутність насильства. У фіналі хеппі-енд.	«Їж, молись, люби» (США, 2010).
Жанр фільмів - зустрічі з неймовірним	
Фільм жаків (3,3%) Ставить за мету налякати глядача, вселити почуття хвилювання, моторошного жаху, нестерпного очікування чогось жахливого. Страх реалізується на екрані несподіваними сюжетними поворотами, катастрофічними і небезпечними подіями, моторошними образами.	«Лялька» (США, 2016), «Бабадук» (Австралія, 2014); «Не хвилюйся, серденько» (США, 2022).
Фантастичний фільм (8,7%) Образи, події й антураж фантастичних фільмів відсторонені від повсякденної реальності для враження і розваги глядача.	«Розділювач» (Німеччина, США, Канада, Франція, 2011), «Люсі» (Франція, США, 2014), «Життя та мета собаки» (США, 2017), «Хранителі» (США, 2009), «Голодні ігри» (США, 2012), «Пан ніхто» (Бельгія, Франція, Канада, 2009),

	<p>«Початок» (США, 20120);</p> <p>«Дружина мандрівника в часі» (США, 2007).</p>
<p>Фентезі (10,1%)</p> <p>Історії відбуваються у вигаданих світах, де чари, магія, чудеса, пророцтва та інші надприродні явища є звичною справою. Теми запозичені з міфології та фольклору. Фантастичні пригоди відважних героїв та героїнь, їх подорожі підземеллями та сутички з смертоносними монстрами, драконами і таємничими світами. Фентезійний світ керується законами, які сам створює, дозволяючи використання магії та інших фантастичних прийомів, однак залишаючись внутрішньо цілісним. Виписування дрібних деталей фантастичного світу.</p>	<p>«Фантастична четвірка» (США, 2002), «Той, хто біжить в лабіринті» (Мексика, 2014), «Красуня і чудовисько» (США, 1991), «Пробудження» (США, 2016), «Великий добрий велетень» (США, Великобританія, 2016), «Гаррі Потер і філософський камінь» (Великобританія, США, 2001), «Виживуть тільки коханці» (Німеччина, Великобританія, США, 2013), «Боги Єгипту» (США, Австралія, 2016);</p> <p>«Вартові Галактики» (США, 2014), «Вічне сяйво чистого розуму» (США, 2004).</p>

Діаграма 1. Соціологічний аналіз емпіричного матеріалу щодо кіновподобань студентської молоді (жанри)

Оцінюючи діаграми (діаграма 1, 2), можемо помітити, що

загалом естетичні пріоритети молоді зберігаються більш-менш сталими, найбільше їм запам'ятались *фільми-драми, історичні кінофільми, трилери, фентезі*. Жанр фільмів катарсису загалом отримав 34-36% глядацьких симпатій. Другі позиції посіли стрічки жанрів «зустрічі з неймовірним» (18,6-19,7%).

Водночас можемо помітити, що порівнюючи усі обрані кінострічки (2018, 2022) з обраними кінофільмами у 2018 р., то помітно зросла на сьогодні кількість уподобаних фільмів, знятих у жанрах *молодіжної комедії, мелодрами, екшн*. Зріс запит на *розважальні жанри* (з 7% до 9,5%), а також на жанри «зустрічі з неймовірним» (з 18,6% до 19,7%).

Менш популярними у 2022 р. стали *жанри пізнавальних кінофільмів* (біографічні, історичні) з 17,4% до 15,7%; *інтелектуальні кіножанри* (трилер, детектив) з 14% до 12,2%, а також *жанр фільму катарсису* з 36% до 34,5%.

Діаграма 2. Соціологічний аналіз емпіричного матеріалу щодо кіновподобань студентської молоді (жанрові напрями)

Подібні хоч не надто значні зміни у кіно-уподобаннях студентської молоді, на нашу думку, можуть бути

спричинені несприятливою соціальною реальністю – війною на українській землі, щоденними повідомленнями в ЗМІ про руйнування, трагедії, загиблих мирних громадян.

Екзистенційні сучасні небезпеки зменшили запити на кінофільми, де глядачам доводиться заглиблюватися в історію або розслідування детективних сюжетів. Психіка захищається від травматичної інформації, а тому зріс попит на кіножанри, де можна на 1-1,5 години поринути у фентезійний кіносвіт, який дарує веселі легкі емоції, спілкування молоді, мелодраматичні романтичні фільми, в яких змальовано чуттєвий світ героїв, що закінчується хеппі-ендом. Такими ж емоційно-позитивними є екшн-фільми, у яких супер-герой самостійно відновлює справедливість, знищує підступних ворогів, отримує любов чарівної красуні.

Висновок. Отже, мистецтво загалом і, зокрема кіномистецтво – є м'якою і ефективною формою психологічного відновлення людини. *Тонізуючий вплив мистецтва* стає особливо доречним для виходу людини з «коловороту» щоденної малосенсовної буденності та після надмірних екстремальних навантажень. Ці висновки підтверджуються результатами наведеного вище аналізу емпіричних даних.

Перспективи подальших досліджень. Слід розширити обсяги такого плану досліджень, застосовуючи лонгітюдні зрізи впродовж тривалого часу, залучаючи різні демографічні групи респондентів.

Список джерел

1. Арістотель. Поетика / Пер. з старогрецької Бориса Тена. К.: Видавництво «Мистецтво», 1967. 132 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Aristotle/Poetyka_vyd_1967.pdf?

[PHPSESSID=e7vpsp4ijehpr1ndjavpavbvo1](#)

2. Васянович Г.П. Педагогічна естетика: навчальний посібник / Г.П. Васянович. Львів: Норма/, 2021. 464 с.
3. Хейзінга Й. Homo ludens. <https://knizhnik.org/johan-hejzinga/homo-ludens-chelovek-igrajuschij/1>
4. Дорошенко Е.Ю., Гурєєва А.М., Черненко О.Є. Терапевтичні вправи Тема 1. Механізм лікувальної дії терапевтичних вправ на організм людини. Метод. рекомендації для самостійної роботи студентів II курсу медичних факультетів спеціальності «Фізична терапія, ерготерапія». Запоріччя: Видав. центр Запорізького державного медичного універ-ту, 2019. 30 с. http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/12887/1/%D0%A1%D0%A0%D0%A1%20%E2%84%961_%D0%A2%D0%92.pdf
5. Лозинський О., Кожушко-Лозинська І. Кінематограф як об'єкт психологічного дослідження. <https://oldena.lpnu.ua/bitstream/ntb/42048/1/79-96.pdf>